

CERCETĂRI PRIVIND CULTURA GÂRLA MARE ÎN ZONA PORȚILOR DE FIER – CLISURA DUNĂRII

Partea I

*Caius Săcărin**

Cuvinte cheie: Clisura Dunării, epoca Bronzului, cultura Gârla Mare
Schlüsselworte: Donau Klisura, Bronzenzeit, Gârla Mare Kultur

Incluzând cea mai mare parte din granița sud-vestică a României și nord-estică a Serbiei, zona Clisurii are drept axă Valea Dunării. Deși al doilea fluviu (după Volga) în ierarhia morfometrică a principalelor cursuri de apă europene, Dunărea este însă cel mai important fluviu al continentului nostru¹.

Străbătând regiuni de o mare varietate fizică și economică, el pune în legătură influențe atlantice, mediteraneene și continentale. Dunărea este astfel, deopotrivă, fluviu alpin, carpatic, dinaric și balcanic, dar și fluviu de câmpie, panonic sau pontic.

Din preistorie și până astăzi cursul său a constituit una din principalele artere de circulație europeană, de-a lungul său circulând cuceritori, oameni și mărfuri. Pe Dunăre s-au întâlnit și interferat sferele de influență atlantică cu cele europene și asiatice, civilizațiile coborâte din țăturile nordului cu cele venite din însoarta Mediterană. Pe malurile sale s-au dezvoltat și au venit în contact toate marile grupări etnice ale Europei, popoare germanice, slave sau romanice, fiecare cu propriile civilizații, grade de cultură sau credințe specifice.

Pe întregul său parcurs de 2860 km (dintre care 1075 km pe teritoriul României), Dunărea străbate trei mari sectoare distincte. Bazinul Dunării Inferioare (sau al Dunării de Sus) se desfășoară între izvoare și Depresiunea Vienei. Dunărea Mijlocie (sau Dunărea de Mijloc) se întinde de la aceasta din urmă și până la intrarea sa pe teritoriul României (la vest de Baziaș, la vărsarea Nerei). În sfârșit, Dunărea Inferioară (sau Dunărea de Jos) începe în acest punct și se termină la vărsarea fluviului în Marea Neagră printr-o importantă deltă.

* Muzeul Banatului Montan Reșița, b-dul Republicii, nr. 10.

¹ Nicolae Popp, *Bazinul Dunării, natură și om*, București, 1998, p.8 și următoarele.

Ultimii 1075 km din cursul Dunării (respectiv aproape 40% din lungimea ei) aparțin deci Dunării de Jos, fiind partea ei cea mai importantă, căci aici fluviul atinge dimensiunea maximă.

Chiar la începutul acestui sector, între gura Nerei și Drobeta Turnu Severin, pe o lungime de cca. 140 km, Dunărea traversează cel mai grandios defileu din seria numeroaselor chei pe care le întâlnește între izvoare și vărsare. Acesta este Defileul Porților de Fier (sau al Cazanelor), denumit de localnici „Clisura” în sudul Banatului Românesc sau „Djerdap” pe malul sârbesc².

În această primă zonă pe care o străbate pe teritoriul românesc, Dunărea creează una dintre cele mai frumoase și mai interesante regiuni din Europa, atât din punct de vedere geografic, cât și sub aspect arheologic. Ea și-a sculptat aici, străbătând roci cu o structură și litologie foarte variate, o impresionantă poartă transmontană în care alternează sectoarele foarte înguste și micile depresiuni. Acestea constituie o lume aparte, zămislită într-o plastică geomorfologică destul de complicată, care a șlefuit în timp o multitudine de transformări atât sub acțiunea unor factori cu influență directă, cât și a unor factori secundari.

Modificările suferite sub presiunea acestor factori au avut influențe puternice în timp asupra conformației actuale a zonei, creând de-a lungul defileului, microzone distincte din punct de vedere geologic și geografic. În ciuda acestui fapt, zona respectivă se caracterizează printr-o unitate natural-teritorială cu determinări specifice din punct de vedere demografic și istoric.

Prin poziția geografică, „Clisura” a fost și continuă să fie o importantă arteră de comunicare europeană și regională. Sector distinct al celui mai important fluviu european, el face legătura între Dunărea Mijlocie și Dunărea de Jos, iar prin aceasta din urmă cu regiunile nord-pontice, legând astfel Europa Centrală de cea estică. Flancată la vest de Valea Moravei și la est de cursul Timișului, ea este legată prin intermediul acestora și de regiunile balcano-egeene ale Europei de sud-est. Prin intermediul Văii Nerei, zona „Clisurii” este conexată cu regiunea centrală a piemontului bănățean, iar prin culoarul Timiș-Cerna cu nord-estul Banatului și prin acesta cu sudul Transilvaniei.

Toate aceste condiții naturale și climaterice, resursele solului și subsolului, ca și structura geomorfologică a reliefului din zona „Clisurii” au permis și favorizat dezvoltarea așezărilor umane.

² Ion Sircu, *Geografia fizică a României*, București, 1971, p. 25; M. Iancu, *Atlasul complex Porțile de Fier*; V. Mutihac, *Atlasul complex Porțile de Fier*.

Întregul ansamblu de factori istorici, economici și naturali au influențat și s-au reflectat în apariția, evoluția și gruparea acestor așezări. Marea lor majoritate se aflau situate în imediata apropiere a Dunării, mai ales în zonele cu terase joase, mai largi în vestul și estul acelei zone, dar și în numeroasele bazine și microdepresiuni din defileul propriu-zis.

Acesta este și cazul comunităților aparținând culturii Gârla Mare, care au locuit în această zonă în ultima perioadă a epocii bronzului.

Cercetările arheologice efectuate în zona „Clisurii” au dus încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea la o serie de descoperiri (așezări, necropole), aparținând culturii Gârla Mare atât pe malul românesc, cât și pe cel sârbesc.

Pe malul românesc sunt cunoscute următoarele așezări și necropole:

Socol – Încă din secolul trecut, pe raza comunei au fost descoperite fragmente ceramice preistorice. Astfel, pe platoul dealului Kamendin, situat la capătul sud-estic al satului, la o distanță de 2 km de mănăstirea Baziaș, este menționată o așezare preistorică fortificată. Printre materialele recoltate de aici se aflau și fragmente ceramice încrustate cu alb, aparținând culturii Gârla Mare³.

Cercetările de teren efectuate de colectivul șantierului arheologic Divici–Grad au dus la descoperirea în punctul numit de localnici „Palanacki Breg” a unei așezări dacice fortificate, de pe suprafața ei fiind recoltate și câteva fragmente ceramice aparținând culturii Gârla Mare. Săpăturile arheologice începute aici au scos la lumină o așezare dacică fortificată, care în partea nordică suprapune o așezare Gârla Mare.

La circa 1 km de așezarea de la „Palanacki Breg”, în amonte, se află locul numit „Kamarița”. Acesta se întinde ca o limbă de pământ între locul unde se varsă Nera în Dunăre și șoseaua Pojejena-Socol, fiind în mare parte inundată de apele Dunării. În anul 2000 apele fluviului au scăzut permițând cercetarea zonei. De pe suprafața solului au fost recoltate fragmente ceramice aparținând mai multor epoci istorice. Printre acestea au fost găsite și unele care aparțineau culturii Gârla Mare.

Divici – Situat pe malul stâng al Dunării, la 10 km în aval de Baziaș, satul Divici aparține de comuna Pojejena și este cunoscut în literatura de

³ B. Milleker, *Délmagyarország régisegleletei a honfoglalás előtti időkből*, I, Temeswar, 1897, p. 79, 103, M. Roșka, *Erdélyi Regészeti Repertorium*, Kolozsvár, 1942, p. 277, R. Petrowsky, *Contribuții la repertoriul arheologic al localităților județului Caraș-Severin din paleologic până în secolul al V-lea î.e.n.*, în *Banatica*, 4, 1977, p. 455.

specialitate prin cercetările din aşezarea dacică fortificată din punctul „Grad”, cât şi prin menţionarea unor descoperiri preistorice care au fost efectuate de colectivul de cercetare din cadrul şantierului arheologic Porţile de Fier⁴.

În anul 1994, soldaţii pichetului de grăniceri au descoperit în punctul numit „Ribiş”, situat în apropierea foişorului de pază din acest loc, mai multe fragmente ceramice dintre care unele încrustate. Cercetând locul, am constatat că în acest punct se află o aşezare de tip Źuto Brdo– Gârla Mare, iar la cca. 700-1000 m în amonte de aşezare s-au descoperit urmele unei necropole, distrusă în întregime de lucrările agricole, iar mai târziu şi de lucrările ce au fost efectuate pentru înălţarea şi consolidarea şoselei Pojejena–Socol. Până în prezent nu am putut efectua decât câteva sondaje la marginea aşezării, neavând acordul proprietarului pentru executarea unor săpături sistematice.

Moldova Veche - Încă de la sfârşitul secolului trecut localitatea este menţionată în literatura de specialitate pentru descoperirile preistorice de pe raza ei⁵.

Astfel, în apropierea portului, mai precis pe terenul cuprins între fosta vamă a portului, situată pe malul Dunării, şi biserica ortodoxă sârbă au fost descoperite mai multe fragmente de ceramică încrustată. În acest perimetru E. Bujor a cercetat o necropolă de incinerăţie de tipul Dubovac–Źuto Brdo–Gârla Mare⁶.

În insula Decebal, cunoscută de locatari sub denumirea de „Ostrovul Mare”, în urma cercetărilor efectuate de colectivul Porţilor de Fier au fost descoperite o serie de aşezări preistorice din diferite epoci, printre ele aflându-se şi ceramică Gârla Mare.

Pe înălţimea „Humca”, cercetările de suprafaţă şi mai apoi săpăturile arheologice efectuate au dus la descoperirea unor aşezări preistorice aparţinând culturii Coţofeni. Aşezarea Coţofeni este suprapusă de o aşezare Vatina şi de una Gârla Mare⁷.

⁴ D. Tudor şi colectiv, *Şantierul arheologic Porţile de Fier*, în *SCIV*, 2, 1966; M. Gumă, S. A Luca, C. Săcărin, *Cercetările de la Divici–Grad*, în *Banatica*, 9, 1987, p.199; M. Gumă, C. Săcărin, A. Rustoiu, *Cercetări arheologice în aria nord–thracică*, Bucureşti, 1995, p. 86.

⁵ B. Milleker, *op. cit.*, p. 130.

⁶ S. Morintz, *Contribuţii arheologice la istoria tracilor timpurii*, Bucureşti, 1978, p. 81 şi următoarele.

⁷ R. Petrovsky, *op.cit.*, p . 437; S. Morintz, *op. cit.*, p.30; D. Tudor, *op. cit.*; Gh.

Liubcova – În punctul numit de localnici „Țiglărie” sau „depozitul lui Ficher” a fost descoperită și cercetată parțial o necropolă plană de incinerare care aparține culturii Gârla Mare. În timpul cercetărilor au fost scoase la lumină un număr de 64 de morminte și un mormânt depozit conținând arme, unelte și podoabe⁸.

Piatra Elișovei - Punctul „Piatra Elișovei” este situat în apropierea limitei dintre județele Caraș-Severin și Mehedinți, chiar pe malul Dunării, în dreptul fostului pichet de grăniceri. Descoperit întâmplător în 1982, odată cu scăderea apelor Dunării, situl arheologic din acest punct conține materiale ceramice și piese din metal aparținând mai multor epoci. Epoca bronzului este reprezentată prin materiale ce aparțin culturii Gârla Mare⁹.

Orșova - Printre materialele descoperite pe raza orașului vechi, care actualmente se află sub apele Dunării, sunt menționate și fragmente cu ceramică încrustată din epoca bronzului¹⁰.

Drobeta Turnu-Severin - printre materialele descoperite pe raza orașului sunt menționate și fragmente cu ceramică încrustată ce aparțin culturii Gârla Mare¹¹.

Pentru a putea discuta despre cultura Gârla Mare din Clisura Dunării nu putem omite materialele aparținând acestei culturi de pe malul sârbesc al Dunării. În prezentarea descoperirilor de pe malul sârbesc menționăm faptul că, deși zona aceasta a Clisurii, cunoscută în Serbia sub numele de „Djerdap”, se întinde până la Prahovo, noi vom prezenta numai descoperirile efectuate între localitățile Dubravica și Livade, acestea corespunzând segmentului românesc dintre Socol și Drobeta Turnu-Severin.

Dubravica - Săpăturile efectuate în situl de la Orasje au dus la descoperirea unei așezări preistorice aparținând mai multor epoci. Stratigrafia pe verticală de jos în sus este următoarea: neolitic – Starčevo, eneolitic Baden-Kostolac,

Lazarovici, C. Săcărin, *Epoca bronzului în Clisura Dunării*, în *Banatica*, 5, 1979, p. 71 și următoarele.

⁸ C. Săcărin, *Depozitul de bronzuri de la Liubcova-Țiglărie*, în *Banatica*, 8, 1985, p. 91; M. Gumă, *Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României*, București 1993, p. 80; Idem, *Epoca Bronzului în Banat*, Timișoara, 1997, p. 40; S.A. Luca, *Repertoriul arheologic al jud. Caraș-Severin*, 2004, p. 91.

⁹ C. Săcărin, *Descoperiri Gârla Mare în zona Porților de Fier*, în *Banatica*, 12, 1993, p.75 și următoarele; M. Gumă, *op. cit.*; S.A. Luca, *op. cit.*

¹⁰ S. Morintz, *op. cit.*, p. 90.

¹¹ *Ibidem*.

bronz mijlociu Vattina, bronz târziu Dubovac-Gârla Mare, hallstatt – Bosut-Kalakaca¹².

Monastir - În aval de Gospodinski Vir, lângă situl medieval, a fost descoperit un sit preistoric. Cercetările au scos la lumină o aglomerare de materiale preistorice. Primul orizont conține ceramică Baden-Kostolac-Coțofeni și Vucedol. Acesta este suprapus de un nivel cu ceramică caracteristică culturilor Vattina, Verbicioara și Gârla Mare¹³.

Veliko Gradište - Sondajele efectuate în împrejurimile localității în punctul „Tovan Ostrovo”, au dus la descoperirea unei așezări aparținând culturii Gârla Mare¹⁴.

Klicevac – În situl arheologic cercetat pe raza localității au fost descoperite și materiale care aparțin culturii Gârla Mare¹⁵.

Grad - Săpăturile arheologice efectuate în situl preistoric de pe raza localității au scos la lumină și materiale ceramice ce aparțin culturii Gârla Mare¹⁶.

Dobra - Cercetările efectuate în apropierea confluenței râului Kozice cu Dunărea au dus la descoperirea în 1968 a unei așezări aparținând culturii Gârla Mare, cât și a unui depozit de bronzuri compus din șapte piese¹⁷.

Žuto Brdo - Materialele descoperite în cadrul cercetărilor efectuate pe raza localității aparțin culturii Gârla Mare–Žuto Brdo–Dubovac¹⁸.

¹² M. Vasić, *Zuto Brdo. Prilozi za poznavanje Kulture gvozdenog doba u Dunavskoj Dolini*, în *Starinar*, N.S.V, 1910, Belgrad, 1912, p.1 și următoarele; M. Garašanin, în *Neolithicum und Bronzezeit in Serbien und Makedonien*, 1958, p. 82; N. Tasić, *Prajistoria Vojvodina*, 1974, p. 81; D. Iacanović, în *Viminacium*, 6, 1991, p. 22; D. Iacanović, A. Djordević, în *Viminacium*, 4-5, 1989-1990, p. 70.

¹³ B. Brukner, în *Comori arheologice în zona Porților de Fier*, p. 70; S. Morintz, *op. cit.*, p.40.

¹⁴ N. Tasić, în *Comori arheologice în zona Porților de Fier*, p. 70; Idem, în *Prajistoria Vojvodine*, p. 15; Gh. Lazarovici, C. Săcărin, *Epoca bronzului...*, p.70.

¹⁵ M. Vasić, *op. cit.*, p.117; M. Garašanin, *op. cit.*, p. 118; N. Tasić, *op. cit.*, p. 32.

¹⁶ N. Tasić, *op. cit.*, p. 408; M. Garašanin, *op. cit.*, p. 328; S. Morintz, *op. cit.*, p.33; M. Kosorić, I. Todorović, *Grad najelise mtobrske Kulture grupe*, în *Starinar*, N. S. XII–XIV, 1962-1963, p. 269.

¹⁷ P. Popović, în *Starinar*, XXXIII-XXXIV/1983-83, p.80; N. Tasic, *op.cit.*, p. 122; Idem, *Praj. Voj.*, p. 90.

¹⁸ M. Garašanin, în *Prajistoria Jugoslavenske Zemalija*, 1983, p. 528; Vl. Dumitrescu, în *Necropola de incinerare din epoca bronzului de la Cârna*, 1960, p. 220.

Kladova - În situl preistoric cercetat pe raza localității, printre alte materiale au fost descoperite și materiale aparținând culturii Dubovac–Žuto Brdo–Gârla Mare¹⁹.

Livade - Săpăturile arheologice efectuate pe raza localității, în punctul „Mala Varbica”, au dus la descoperirea unui important sit arheologic din epoca bronzului. Stratigrafic succesiunea orizonturilor este următoarea: orizontul I aparține culturii Verbicioara, faza III, complet dezvoltată. Orizontul II aparține culturii Dubovac–Žuto Brdo–Gârla Mare, iar cel de-al treilea orizont aparține culturii Gava din Ma A1²⁰.

După prezentarea cadrului geografic și a descoperirilor aparținând culturii Gârla Mare în Clisura Dunării, vom încerca să prezentăm principalele abordări privind evoluția acestei culturi în zonă.

Făcând parte din marele complex al câmpurilor de urne cu ceramică încrustată de la Dunărea mijlocie și inferioară, descoperirile care constituie subiectul acestei lucrări au fost desemnate succesiv prin termenii de descoperiri, grup sau cultura de tip Žuto Brdo²¹, Bjelo Brdo–Klicevac²², Gârla Mare²³, Bjelo Brdo–Gârla Mare²⁴, Bjelo Brdo–Vatina–Vârșeț–Cârna²⁵, Gârla Mare–Cârna²⁶, Dubovac–Žuto Brdo²⁷, Žuto Brdo–Gârla Mare sau Žuto Brdo–Gârla

¹⁹ Wosinsky Mor, *Az öskor meszbetetes diszitesu agyagművéssege*, Budapesta, 1904, p. 30; S. Morintz, *op. cit.*, p. 31.

²⁰ M. Vukmanović, P. Popović, *Recherches archeologiques sur la localité Livade, près de Mala Vrbica*, în *Chaiers des Portes de Fier*, III, p. 7.

²¹ M. Vasić, *op. cit.*, p. 207.

²² I. Nestor, *Der Stand de Vorgeschitetforschung in Rumanien*, 1993, p. 92.

²³ D. Berciu, E. Comșa, *Săpăturile de la Balta Verde și Gogoșu (1949 și 1950)*, în *MCA*, II, 1956, p. 265; D. Berciu, *Zorile Istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966, p. 177-182; I. Nestor, *Epoca bronzului*, în *Istoria României (tratat)*, București, 1960, p. 108-110.

²⁴ I. Nestor, *op. cit.*, p. 109.

²⁵ Vl. Dumitrescu, *Necropola de incinerare din epoca bronzului de la Cârna*, București, 1961, p. 301.

²⁶ Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, București, 1974, p. 317.

²⁷ M. Garašanin, *Neolithicum und Bronzezeit in Serbien und Makedonien*, 1958, p. 82; Idem, *Dubovačko – Zutobrdsko grupa*, în *Praistorija Jugoslovenkoe Zemalja*, IV, (Bronzano doba), Sarajevo, 1983, p. 520; B. Brukner, B. Jovanović, N. Tasic, *Praistorija Vojvodine*, Novi Sad, 1974, p. 464.

Mare-Cârna²⁸, Dubovac-Cârna²⁹, Dubovac-Žuto Brdo-Gârla Mare-Cârna³⁰ și Dubovac-Žuto Brdo Gârla Mare³¹.

În literatura bulgară de specialitate au fost utilizate denumirile de cultură Nova Selo, cultură Orsoja, cultură Balej-Orsoja și mai nou cultura ceramicii încrustate de la Dunărea de Jos³².

Cele mai vechi descoperiri aparținând complexului cultural cu ceramică încrustată de la Dunărea mijlocie și inferioară, respectiv de tipul celor cunoscute mai recent sub termenii de ceramică nord-panonică, sud-panonică sau transdanubiană încrustată, a celor atribuite grupului Szeremle și culturilor de tip Novo Selo-Balej-Orsoja, au fost semnalate și chiar parțial cercetate sau publicate încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Pot fi amintite aici, în primul rând, semnalările lui Fl. Römer³³, J. Hampel³⁴, M. Wosinsky³⁵ (pentru Ungaria).

Se cuvine a fi remarcat studiul monografic pe care ultimul dintre aceștia l-a dedicat ceramicii preistorice încrustate cu alb³⁶. În cadrul acestuia, alături de multe descoperiri din Serbia și Voivodina au fost semnalate și o serie de descoperiri din sudul Banatului Românesc, între care se detașează cele de la Orșova³⁷.

Pentru zona Porților de Fier și regiunile imediat învecinate din Serbia și România, trebuie amintite contribuțiile inițiale ale lui M. Valtrović³⁸ și apoi cele

²⁸ S. Morintz, *op.cit.*, p.28.

²⁹ B. Hansel, *Südosteuropa zwischen 1600 und 1000 a Chr*, în *PAS*, Band 1, Berlin, 1982, p. 31.

³⁰ Gh. Lazarovici, C. Săcărin, *Epoca bronzului...*, p.81.

³¹ C. Săcărin, *Descoperiri Gârla Mare...*, p.76.

³² T. Shalganova, *The Lower Danube Incrusted Pottery Culture*, în *Preistoric Bulgaria. Monographis in World Archeology, Preistor Wisconsin*, p. 291.

³³ Fl. Romer, *Resultats généraux du mouvement archeologique en Hongrie*, *Compte-Rendue II*, Budapest, 1878, p. 163

³⁴ J. Hampel, *Denkmaler der Bronzezeit in Ungarn*, I-III, Budapest, 1886-1896.

³⁵ M. Wasinsky, *Tolnavármegye az öskortol a honfoglalásig*, I Budapest, 1896, p.108.

³⁶ M. Wonsinsky, *Die inksustierte Keramik der Stein-und Bronzezeit*, Berlin, 1904, p.81.

³⁷ M. Wosinsky, *Az öskor meszbetetes diszitesu agyagművessege*, Budapest, 1904.

³⁸ M. Valtrović, *Bakrene i brozane starine iz Srbije*, în *Starinar*, VII, 1890, p.110.

datorate lui M. M. Vasić³⁹ și Bodrog Milleker⁴⁰. Ultimilor autori menționați li se datorează practic primele cercetări asupra monumentelor arheologice de tip Žuto Brdo–Gârla Mare din zona Porților de Fier și introducerea lor în circuitul științific de specialitate.

Astfel, după publicarea descoperirilor efectuate la Klicevac (în mare parte distruse în timpul războiului), M. Vasić a introdus în literatura de specialitate numeroase descoperiri de acest gen, scoase la iveală în urma cercetărilor efectuate pe malul sudic al Dunării, de la Belgrad la Prahovo (în special acelea de la Vinča, Klicevac, Vajuga, Ljubicevac și Vidbol, ultima în Bulgaria)⁴¹, pe care le atribuie însă epocii fierului.

Pentru malul nordic al acestei zone, primele cercetări și semnalări ale unor descoperiri de același tip se datorează prodigioasei activități de investigare în teren depuse de către Bodrog Milleker. După cunoștințele noastre, cele dintâi referiri publicate de acesta se leagă de ceramica încrustată descoperită la Socol-„Kamedin” (promontoriul „Palanacki Breg”)⁴² și la Liubcova-Depozitul de lemne Fischer („Tiglarie”)⁴³. Tot el menționează și faptul că, între 6-9 iulie 1898, în localitatea Moldova Veche, pe malul Dunării, la demolarea unei cazărmi a fost descoperit un idol din lut ars (fragmentar), decorat cu incizii încrustate cu alb și mai multe morminte de incinerare în urnă, ceramica fiind ornamentată cu incizii și încrustată cu substanță albă⁴⁴. De asemenea, Milleker este acela care a semnalat existența unei alte necropole de incinerare în urnă, de epoca bronzului, caracterizată prin ceramică încrustată cu substanță alb, la Moldova Veche-„Ostrov”⁴⁵. În 1903 el va face săpături în necropola de la Dubovac-Kudeljiste⁴⁶. Tot lui i se datorează și semnalarea descoperirilor de la Gaj-Beli Breg⁴⁷.

³⁹ M. M. Vasić, *La necropole de Klicevac*, în *Revue archeologique*, Paris, 1902.

⁴⁰ B. Milleker, *op.cit.*, III, p. 45.

⁴¹ M. M. Vasić, *op. cit.*

⁴² B. Milleker, *op.cit.*, I, p. 103

⁴³ *Ibidem.*

⁴⁴ B. Milleker, *op.cit.*, III, p. 94.

⁴⁵ *Ibidem.*

⁴⁶ *Ibidem*, p. 35.

⁴⁷ *Ibidem.*

Cam în aceeași perioadă, J. Brumschmid a publicat parțial descoperiri similare înregistrate la Bjelo Brdo⁴⁸.

Pentru zonele riverane Dunării din nord-vestul Bulgariei trebuie menționată semnalarea descoperirilor de la Kutovo de către A. Chilingirow⁴⁹.

Alături de înregistrarea și publicarea unor noi materiale de tip Žuto Brdo-Gârla Mare, mai ales pe teritoriul Olteniei, perioada dintre cele două războaie mondiale consemnează într-o serie de studii și sinteze mai ample primele încercări de ordonare cronologică, delimitare cronologică și structurare culturală a complexului dunărean cu ceramică încrustată din epoca bronzului.

Astfel, după ce în 1922 L. Franz a introdus în circuitul științific o serie de descoperiri efectuate la Gârla Mare⁵⁰, Al. Bărcăcilă va publica în 1924 materiale similare descoperite la Ostrovul Corbului⁵¹.

Între 1932–1935 D. Berciu și colaboratorii săi au început cercetările în necropola plană de incineratie („câmp cu urne”) de la Balta Verde – „la Morminți”⁵², după care, în 1936, Al. Bărcăcilă efectuează la rândul său primele săpături în necropola de la Ostrovul Mare–Km fluvial 870 (punctul „Bivolării”)⁵³.

În 1937 a fost publicat pentru prima dată și tezaurul de aur de la Ostrovul Mare („Țigănași”)⁵⁴, fiind foarte probabil ca acesta să fi aparținut comunităților de tip Gârla Mare⁵⁵.

⁴⁸ J. Brumschmid, *Hrvatske sredovjicne starine I-V*, în *Vjesnik Hrvatsnoga Arheoloskj*, N.S. VII, 1903-1904, p. 30.

⁴⁹ A. Chiilngirov, *Predistoceski nahodište Kray Duna va ot Timoka*, în *Izvestija na Bulgarskoto, Arheologicesko Druzbestvo*, 2, Sofia, IS II, p. 147.

⁵⁰ L. Franz, *Vorgeschichtliche Funde aus Rumanien*, în *WPZ*, IX, 1922, p. 89.

⁵¹ Al. Bărcăcilă, *Antiquites pre et protohistoriques de Turnu –Severin*, în *Dacia*, I, 1924, p. 283.

⁵² D. Berciu, *Cercetări și descoperiri noi în Mehedinți*, în *AO*, XII, 1933, p. 65, Idem, *Scurtă privire asupra preistoriei Olteniei în lumina noilor descoperiri*, în *RI*, XX, 1934, p. 42, Idem, *Generalități asupra preistoriei Olteniei și angrenării ei în problemele Europei Centrale și sud-estice*, în *BCMI*, 1934.

⁵³ G. Crăciunescu, *Noi descoperiri arheologice din epoca bronzului la Ostrovul Mare*, în *Drobeta*, IV, 1980, p.43.

⁵⁴ G. Severeanu, *The Gold Tresasure of the Ostrovul Mare*, în *Revista muzeului și pinacotecii municipiului București*, nr. 1-2, 1937, p. 5.

⁵⁵ D. Popescu, V. Popescu, *Asupra tezaurului de la Ostrovul Mare*, în *SCIV*, VII, 1955, 3-4, p. 865.

Dacă în monumentală sa sinteză din 1926 V. Pârvan nu a făcut prea multe referiri⁵⁶, ele vor fi însă mult mai substanțiale în lucrările lui I. Nestor (1933)⁵⁷ și, mai ales, în cele aparținând lui D. Berciu (1939)⁵⁸.

În timp ce I. Nestor desemna acest gen de descoperiri prin termenul de grupă Bjelo Brdo-Klicevac⁵⁹, D. Berciu realiza mai apoi cea mai amplă publicare de asemenea materiale cunoscute până în acel moment pe teritoriul Olteniei, provenind de la Ostrovul Mare, Balta Verde, Gârla Mare, Salcia, Vânjuleț, Cârna, Plosca, Bistreț și Desna. El propunea includerea lor în grupa Bivolării (specifică Olteniei), descoperirile similare din Banat fiind atribuite grupei Vatina-Vârșeț. Integrându-le în contextul mai larg al civilizației „Câmpurilor de urne”, D. Berciu le încadra în „epoca mijlocie și târzie a bronzului”, apreciind că „evoluția lor se prelungește și în prima epocă a fierului”⁶⁰.

În anul 1942 începe și cercetarea sistematică a importantei necropole de la Cârna–„Grindul Tomii”⁶¹. Până în 1944 poate fi consemnată doar publicarea câtorva figurine antropomorfe descoperite aici⁶². Rezultatele de ansamblu ale săpăturilor de aici au văzut lumina tiparului doar în 1961, într-o monografie semnată de Vl. Dumitrescu și rămasă exemplară până în prezent⁶³.

În Serbia, pentru perioada interbelică se remarcă îndeosebi publicarea carului votiv de la Dupljaja⁶⁴.

De asemenea, în această perioadă problematica „ceramicii încrustate” sau a „culturii câmpurilor de urne” a fost abordată și în câteva sinteze mai ample referitoare la „preistoria” europeană sau într-o serie de lucrări dedicate

⁵⁶ V. Pârvan, *Getica, O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 203.

⁵⁷ I. Nestor, *Der Stand der Forgechichte forschung in Rumanien*, p. 92.

⁵⁸ D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, p.102.

⁵⁹ I. Nestor, *op. cit.* p. 92.

⁶⁰ D. Berciu, *op. cit.* p. 102.

⁶¹ Vl. Dumitrescu, *Dare de seamă asupra cercetărilor și săpăturilor întreprinse în 1942*, în *Raport asupra activității științifice a Muzeului Național de Antichități în anii 1942-1943*, București, 1944, p. 38.

⁶² Vl. Dumitrescu, C.S. Nicolaescu Plopșor, *Statuetele din epoca bronzului descoperite în necropola de la Cârna – Dolj*, în *Oltenia*, IV, 1944 (extras).

⁶³ Vl. Dumitrescu, *Necropola de incinerare de la Cârna*, București, 1961.

⁶⁴ I. Petrović, *Votivna Kolica iz Dupljaje*, în *Starinar*, V, 1928-1930, p. 21-28; F. Milleker, *Preihistorjska Kolika na Dupljaje*, în *Starinar*, V, 1928-1930, p.20.

diverselor aspecte ale epocii bronzului în zonele panonice și ale Dunării mijlocii.

Astfel, în 1925, M. Hoernes acceptă denumirea de „ceramică panonică încrustată”, propusă inițial de Fl. Romer pentru toate manifestările cu ceramică de acest tip din zona Dunării mijlocii, în timp ce O. Menghin includea în „cultura Vârșeț” grupa sudică a acesteia, din afara hotarelor Ungariei (reprezentată la acea dată mai ales prin descoperirile din Banat)⁶⁵.

În 1929 V. G. Childe deosebea un număr de cinci grupe culturale (considerate a fi caracterizate prin ritul de incinerare) în cadrul manifestărilor epocii bronzului de la Dunărea Mijlocie și Inferioară, între care și trei grupe de „câmpuri de urne” cu ceramică încrustată, respectiv grupa Bjelo Brdo (din Slovenia), grupa Klicevac (din Serbia) și grupa Vatina (din Banat)⁶⁶.

Pe de altă parte, în 1932 N. Aberg folosea termenul de „ceramică panonică încrustată” doar pentru grupele sudice cu ceramică de acest tip din afara hotarelor Ungariei⁶⁷.

În 1937, deși publică o serie de alte materiale descoperite la Dubovac și Žuto Brdo, N. Grbić continuă încă să le încadreze în epoca fierului⁶⁸.

Pentru Ungaria, P. Patay este cel dintâi care a utilizat termenii de „ceramică încrustată nord-panonică” (pentru grupa sudică)⁶⁹, delimitare care va fi preluată ulterior și de alți autori. În același context pot fi remarcate și unele contribuții aduse ulterior de către J. Csilag⁷⁰.

Progrese deosebite atât în cercetarea, cât și în interpretarea realităților arheologice aparținând complexului cultural al „câmpurilor de urne” cu ceramică încrustată de la Dunărea Mijlocie și Inferioară au fost înregistrate într-un ritm din ce în ce mai accelerat după cel de-al doilea război mondial.

Astfel, în 1953, odată cu publicarea catalogului Muzeului arheologic din Turnu-Severin, D. Berciu introduce în circuitul științific noi materiale de

⁶⁵ M. Hoerner, O. Menghin, *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa*, Wien, 1925, p.404.

⁶⁶ G. Childe, *The Danube in Prehistory*, Oxford, 1929, p.268.

⁶⁷ N. Aberg, *Bronzezeitliche und fruheisenzeitliche Chronologie*, III, Stokholm, 1932, p.52.

⁶⁸ N. Vulić, M. Grbić, *Corpus Vasorum Antiquorum*, Yougoslavie, fasc.3, Belgrad, 1937, p.5.

⁶⁹ P. Patay, *Fruhbronzezeitliche Kulture in Ungarn*, Budapest, 1938, p.60-67.

⁷⁰ J. Csilag, *Bronzokori temető es ujjabbokori lakotelepnymok Bonyad határában*, în *AE*, 1942, p.119.

tip Žuto Brdo–Gârla Mare din sud-vestul Olteniei (provenind mai ales de la Ostrovul Mare, Ostrovul Corbului, Balta Verde și Salcia)⁷¹.

Aproape concomitent, în 1953-1954, M. Garašanin utiliza deja termenul de cultură de tip Dubovac–Žuto Brdo (în care includea atât descoperirile din zona Porților de Fier/Djerdap, cât și pe cele din Oltenia), plasând-o în intervalul Reinecke Bzbl-HaA și considerând-o contemporană cu descoperirile pe care le atribuie grupei Vatina-Vârșeț⁷².

În 1956, odată cu publicarea cercetărilor pe care le-au efectuat în „câmpul de urne” de la Balta Verde, D. Berciu și E. Comșa au făcut prima încercare de periodizare a descoperirilor de tip Gârla Mare din România, bazându-se îndeosebi pe evoluția acestui cimitir, în două faze, presupunând și existența unei eventuale etape intermediare între acestea⁷³.

Anul 1960 consemnează apariția primului volum din tratatul de istorie a României, în care I. Nestor apreciază că grupa Bjelo Brdo–Gârla Mare este considerată „intensivă” în Oltenia și că ea nu evoluează, cu excepția unor moșteniri ulterioare, dincolo de sfârșitul bronzului mijlociu⁷⁴.

În 1961, cu ocazia publicării importantei monografii a necropolei de la Cârna–„Grindul Tomii”, Vl. Dumitrescu aprecia că existența acesteia poate fi plasată aproximativ între 1500-1200 a. Chr., acceptând implicit evoluția culturii Žuto Brdo–Gârla Mare și în bronzul târziu⁷⁵.

Introducerea acestor cercetări în circuitul științific a permis cercetătorilor germani B. Hänsel și R. Hachmann să-și avanseze propriile opinii referitoare la periodizarea cimitirului de la Cârna.

B. Hänsel a deosebit trei faze în evoluția acestei necropole, utilizarea ei situându-se (conform propriului sistem cronologic) între etapele MDI (aproximativ Reinecke BzB1) și SDI (aproximativ Reinecke BzC-D).

⁷¹ D. Berciu, *Catalogul Muzeului Arheologic din Turnu – Severin*, în *MCA*, I, 1953, p.589.

⁷² M. Garašanin, *Banat–Serbisches Donauland Keramelkod*, în *RadVM*, 2, 1953, p. 67; Idem, *Ein Beitrag zur Chronologie der banatischen Bronzezeit*, în *RadVM*, 3, 1954, p. 5; Idem, *Neolithikum und Bronzezeit in Serbien und Makedonien*, 1958, p. 75.

⁷³ D. Berciu, E. Comșa, *Săpăturile arheologice de la Balta Verde și Gogoșu*, în *MCA*, II, 1956, p. 156.

⁷⁴ I. Nestor, *op-cit.*, p. 110.

⁷⁵ B. Hänsel, *Beitrage zur Chronologie der mittlere Bronzezeit in Karpatenbecken*, I, Bon, 1968, p. 139.

Primele două faze stabilite de către Hänsel includeau, de fapt, majoritatea înmormântărilor de la Cârna, etapei finale a acesteia corespunzându-i doar câteva (M70, 75, 109, 116)⁷⁶.

În schimb, în recenzia pe care a făcut-o monografiei lui Vl. Dumitrescu, R. Hachmann opina, pe baza analizei efectuate asupra motivelor ornamentale ale ceramicii, pentru existența a două faze în această necropolă (prima fiind caracterizată prin utilizarea preponderentă a ornamentelor în zigzag, iar cea de-a doua prin utilizarea motivelor în ghirlandă și mai rar a celor meandrice)⁷⁷. Pe de altă parte, el atribuia toate figurinele „en cloche” celei de-a doua faze a necropolei de la Cârna.

Cercetările din zona Porților de Fier (atât pe malul românesc, cât și pe cel sârbesc) s-au intensificat, mai ales în anii '60, prin activitatea desfășurată de colectivele complexe care au urmărit depistarea și salvarea vestigiilor ce urmau să fie afectate prin construirea barajului pentru hidrocentrala de la Porțile de Fier I. Pe lângă reconfirmarea unor semnalări mai vechi⁷⁸, cele efectuate pe malul românesc au condus, în primul rând, la identificarea și cercetarea parțială de către Expectatus Bujor a necropolei de tip Dubovac-Žuto Brdo-Gârla Mare de la Moldova Veche-Sat (din păcate încă nepublicate până în prezent)⁷⁹.

Descoperirile substanțiale au fost efectuate însă pe malul sârbesc, unde pe lângă reverificarea și cercetarea parțială a unor situri demult semnalate de către M.M. Vasić (Ljubicevac, Korbovo, Vajuga), au mai fost semnalate și publicate alte vestigii atribuite culturii de tip Dubovac-Žuto Brdo-Gârla Mare atât în amonte (Tavan-Ostovo, lângă Veliko Gradište, Kozice lângă Dobra, Monastir lângă Gospodjin Vir), cât și în aval de Cazane (Nova Varbica și Kamenicki Potok lângă Mihajlovac)⁸⁰.

În 1962 au fost publicate cercetările efectuate în așezarea de la „Grad”, unde a fost surprinsă pentru prima oară relația stratigrafică între faza „clasică”

⁷⁶ *Ibidem*, p. 145.

⁷⁷ R. Hachmann, *Die fruhe Bronzezeit in wetlichen Ostgeegbeit und ihre mittel-und sud-ostereuroaischen Bezeihungen*, Hamburg, 1957, p. 54.

⁷⁸ B. Milleker, în *Délm.*, III, 1906, p. 50.

⁷⁹ Cu toate demersurile făcute pe lângă cercetătorul E. Bujor, nu am putut vedea materialul respectiv.

⁸⁰ J. Uzelac, *Bronze Age in the South of the Yugoslavian Banat*, în *The Yugoslav Danube Basin and the Neghbouring Regions in the second Millenium B.C.*

și cea târzie a culturii de tip Žuto Brdo-Gârla Mare⁸¹.

Anumite referiri la descoperirile cunoscute până în acel moment în zona Porților de Fier au fost făcute și în două lucrări de sinteză referitoare la preistoria Serbiei și la preistoria Voivodinei, semnate de M. Garašanin⁸² și, respectiv, N. Tasić⁸³. Datând mai timpuriu sfârșitul variantei vestice (Dubovac-Žuto Brdo) a culturii Žuto-Brdo-Gârla Mare, ultimul s-a pronunțat pentru divizarea evoluției culturii în trei faze.

Aproape concomitent A.D. Alexandrescu a stabilit, pe baza importurilor ceramice reciproce, o serie de sincronisme importante între descoperirile de tip Gârla Mare și anumite manifestări culturale din imediata vecinătate estică a acesteia (în special acelea de tip Tei și Zimnicea-Plovdiv)⁸⁴.

Contribuții importante la cunoașterea acestei culturi în nord-vestul Bulgariei au fost aduse în aceeași perioadă de către V. Mikov⁸⁵ și T. Filipov⁸⁶, în special în legătură cu descoperirile de la Novo Selo și Orsoja.

Un alt moment deosebit în studiul de ansamblu al culturii Žuto Brdo a fost marcat în 1978 de S. Morinz prin publicarea sintezei sale dedicate principalelor manifestări culturale ale epocii bronzului din spațiul carpato-balcanic⁸⁷. Plasând evoluția acestei culturi între sfârșitul manifestărilor de tip Vatina (respectiv al unui anumit moment din faza Verbicioara III) și începutul culturilor de aspect „hallstattian”, apărute ulterior în aceleași areale, el a împărțit evoluția culturii în patru faze și a opinat că – începând cu faza a III-a – se pot diferenția în cadrul acesteia două aspecte zonale, cel estic (Gârla Mare) – în aval de Porțile de Fier și cel vestic (Žuto Brdo) – în amonte de Porțile de Fier⁸⁸.

În 1979 descoperirile de tip Dupovac- Žuto Brdo-Gârla Mare-Cârna din zona Porților de Fier, mai ales cele de pe malul românesc (Clisura Dunării), au fost trecute în revistă și analizate de către Gh. Lazarovici și C. Săcărin într-

⁸¹ M. Garašanin, *Praistorja no tlu S.R. Srbije*, II, Beograd, 1973, p. 327.

⁸² *Ibidem*, p. 340.

⁸³ N. Tasić, în *PraiVoiv*, Novi Sad, 1974, p. 241.

⁸⁴ A.D. Alexandrescu, *La nécropole du bronze récent de Zimnicea (dep. du Teleorman)*, în *Dacia* (NS), XVII, 1973, p. 52.

⁸⁵ V. Mikov, *Zlatnoto sakrovište ot Valcitrان*, Sofia, 1958.

⁸⁶ T. Filipov, *Nekropol ot Kasnata bronzova epocha pri.s. Orsoja*, Lomsko, Lom., 1976.

⁸⁷ S. Morintz, *op.cit.*, 1978.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 38.

un studiu mai amplu referitor la evoluția epocii bronzului în această regiune. Autorii s-au declarat în favoarea existenței a trei faze în cadrul respectivelor manifestări culturale⁸⁹.

Documentația arheologică referitoare la prezența comunităților de acest tip pe malul românesc al Porților de Fier s-a îmbogățit în mod substanțial îndeosebi începând cu 1979, când a fost localizată necropola de la Liubcova-Țiglărie, din păcate aflată deja în acel moment în zona inundată de apele lacului de acumulare al hidrocentralei Porțile de Fier I. În ciuda acestui fapt, începând cu 1980, în perimetrul necropolei s-au întreprins o serie de cercetări arheologice de salvare (în momentele permise de scăderea nivelului actual al fluviului, datorită curățării ecluzelor hidrocentralei). Au fost recuperate astfel până în prezent un număr important de morminte plane de incinerare, cu un inventar bogat și interesant⁹⁰. Cu excepția unui „depozit” de bronzuri descoperit în perimetrul necropolei și publicat în 1985⁹¹, marea majoritate a descoperirilor efectuate până în prezent în necropola de la Liubcova-Țiglărie au rămas inedite, ele urmând a fi valorificate.

Progrese substanțiale în cunoașterea de ansamblu a culturii de tip Žuto Brdo–Gârla Mare și, implicit, la prezența ei în zona Porților de Fier au fost înregistrate mai ales în ultimii ani. Ele se datorează atât arheologilor români, cât și celor din țările învecinate⁹².

Astfel, în această perioadă, repertoriul descoperirilor de tip Žuto Brdo–Gârla Mare de pe malul românesc al Porților de Fier s-a îmbogățit prin identificarea și cercetarea și chiar publicarea parțială a stațiunilor de la Divici, punctele „Ribîș” și „Grad”⁹³, precum și de la Svința-„Piatra Elișovei”⁹⁴.

De asemenea, pe lângă descoperirile similare înregistrate în nord-estul Serbiei, noile cercetări efectuate în sud-vestul României au reușit să pună în evidență aici – alături de necropole deja cunoscute – și existența unor

⁸⁹ Gh. Lazarovici, C. Săcărin, *op. cit.*, p. 71.

⁹⁰ C. Săcărin, *Descoperiri Gârla Mare...*, p. 73.

⁹¹ Idem, *Depozitul de bronzuri...*, p. 91 și următoarele.

⁹² M. Gumă, *Epoca bronzului...* passim.

⁹³ C. Săcărin, *Descoperiri Gârla Mare...*, p. 76.

⁹⁴ Idem, *O nouă descoperire din epoca bronzului în Clisura Dunării*, în *Banatica*, 7, 1983, p. 59 și următoarele.

așezări, cum ar fi cea de la Ostrovul Mare-Km 865⁹⁵, Orevița Mare⁹⁶, Ostrovul Corbului⁹⁷ și Ghidici⁹⁸. Astfel, ultimele două stațiuni au oferit elemente noi și importante referitoare la stratigrafia, cronologia relativă și periodizarea descoperirilor de tip Žuto Brdo–Gârla Mare, în ciuda faptului că multe din observațiile și materialele rezultate din săpătură n-au fost încă publicate.

Astfel, cercetările efectuate în așezarea Gârla Mare de la Ostrovul Corbului au evidențiat o stratigrafie complexă, comportând trei etape succesive de locuire în sectorul A, mai multe complexe de locuire sau gropi izolate în sectorul B al stațiunii și chiar câteva morminte de incinerare (spre kilometrul fluvial 912). Se apreciază că descoperirile de aici reflectă întreaga evoluție a culturii Gârla Mare, pornind de la etapa cea mai veche, care se situează la un orizont cronologic anterior necropolei de la Cârna (etapa proto-Gârla Mare) și continuând cu celelalte două, care prezintă elemente deja specifice pentru respectiva cultură. Primele două niveluri conțin și elemente de mixtură cu manifestări de tip Madorovce, Vatina și Verbicioara (faza a III-a)⁹⁹.

O situație interesantă din același punct de vedere s-a constatat și în așezarea de la Ghidici, unde se remarcă, de asemenea, existența a trei niveluri succesive de tip Žuto Brdo–Gârla Mare, suprapuse de un nivel hallstattian timpuriu cu ceramică exclusiv canelată¹⁰⁰. Totodată, în materialul ceramic din inventarul unor locuințe aparținând celui de-al treilea nivel al așezării de tip Žuto Brdo–Gârla Mare de aici, mai ales în locuințele 2-3, s-a putut observa un proces organic de evoluție spre orizontul canelat care a urmat acestei culturi în sudul Olteniei¹⁰¹.

⁹⁵ G. Crăciunescu, *Așezarea din epoca bronzului de la Ostrovul Mare*, în *Drobeta*, IV, 1986, p. 180.

⁹⁶ Idem, *Așezarea din epoca bronzului de la Oravița Mare*, în *SympThrac.*, 7, Tulcea, 1989, p. 154.

⁹⁷ B. Hänsel, P. Roman, *Siedlungsfunde der bronzezeitlichen Gârla Mare-Gruppe bei Ostrovul Corbului Ostlich des Eisernen Tores*, în *PZ*, 59, 1984, p. 188.

⁹⁸ M. Nica, *Locuințe de tip Gârla Mare și hallstattiene descoperite în așezarea de la Ghidici (jud. Dolj)*, în *Thraco-Dacica*, VIII, nr. 1-2, 1987, p. 188.

⁹⁹ B. Hänsel, P. Roman, *op. cit.*, p. 188.

¹⁰⁰ M. Nica, *op. cit.*, p. 16 și următoarele.

¹⁰¹ Idem, *Date noi cu privire la cronologia și periodizarea grupului cultural Gârla Mare pe baza descoperirilor din așezarea și necropola de la Ghidici, punctul Balta Țârova*, în *SympThrac*, 8, Satu Mare, p. 178.

Se impune să remarcăm însă aici și faptul că, anterior, bazându-se exclusiv pe analiza necropolelor de acest tip, Vl. Dumitrescu atribuia primei etape necropola de la Balta Verde și cea mai veche fază a necropolei de la Cârna, incluzând în a doua etapă ultima fază a acesteia din urmă¹⁰². La rândul său, I. Chicideanu atribuia primei etape o serie de descoperiri mai timpurii de la Ostrovul Corbului, considerând tipice pentru cea de-a doua etapă stațiunile de la Balta Verde, Cârna, Grad, Korbovo și Novo Selo¹⁰³.

În literatura românească de specialitate, mai recentă, au fost consemnate și unele contribuții importante referitoare la relațiile existente între manifestările târzii ale culturii de tip Žuto Brdo-Gârla Mare și cele specifice „perioadei de tranziție spre prima epocă a fierului” sau grupelor hallstattiene timpurii cu ceramică exclusiv canelată, care s-au succedat în același areal geografic (sud-vestul României, nord-estul Serbiei și nord-vestul Bulgariei). Dintre acestea, menționăm aici pe acelea aparținând lui I. Chicideanu și M. Gumă. Ambii se pronunță, într-o măsură mai mare sau mai mică, în favoarea participării unor elemente târzii aparținând culturii Žuto Brdo-Gârla Mare la geneza manifestărilor culturale care i-au urmat în mod nemijlocit acesteia, existând între ei o serie de deosebiri în ceea ce privește componentele etnoculturale dominante ale acestora din urmă.

Astfel, în concepția lui I. Chicideanu evoluția culturală post-Gârla Mare (respectiv din bronzul târziu/Reinecke BzD și până în pragul fazei HaA) a fost continuată în sudul Olteniei și în zona Porților de Fier de grupa Bistreț-Ișalnița, la geneza căreia avea în vedere, alături de unele elemente Gârla Mare târzii, îndeosebi o puternică componentă vestică (de tip Belegiš târzie)¹⁰⁴.

Se poate observa însă că majoritatea descoperirilor incluse de I. Chicideanu în grupa Bistreț-Ișalnița corespund celor atribuite de S. Moritz fazei a IV-a a culturii Žuto Brdo-Gârla Mare. Multe dintre acestea fuseseră integrate astfel încă din 1976 de către B. Hänsel în așa-numita grupă Ișalnița, alături de alte descoperiri aparținând orizontului final din dezvoltarea culturii Žuto Brdo-Gârla Mare, efectuate mai ales în aval de zona Porților de Fier. Cercetătorul german aprecia încă din acel moment că această grupă prezintă caractere tranzitorii între orizontul clasic al descoperirilor de tip Gârla

¹⁰² Vl. Dumitrescu, *Necropola de incinerație de la Cârna*, București, 1961, p. 343.

¹⁰³ I. Chicideanu, *Die Frühthrakische Kultur. Zur Bronzezeit in Südwesten Rumaniens*, în *Dacia* NS, XXX, 1986, 1-2, p. 7.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 20.

Mare-Cârna și cel hallstattian timpuriu din Oltenia (ilustrat mai ales prin descoperirile cu ceramică canelată ale grupului Vârtop)¹⁰⁵.

La rândul său, M. Gumă aprecia că descoperirile de tip Ișalnița sau de tip Bistreț-Ișalnița aparțin mai curând unui orizont final al culturii de tip Žuto Brdo-Gârla Mare, putând fi datate la sfârșitul fazei BzD și începutul fazei HaA1. El plasa astfel sfârșitul culturii Žuto Brdo-Gârla Mare undeva în prima parte a fazei HaA1, apreciind că aceasta s-ar fi petrecut în condițiile unor puternice influențe și chiar a unei anumite presiuni etnice concrete exercitate de elemente de tip Cucuteni-Belegiš II. Prin sinteza realizată între acestea și manifestările de tip Žuto Brdo-Gârla Mare târzii ar fi luat naștere (pe fondul preponderent al acestora din urmă, însă) grupele de tip Moldova Nouă-Liborajdea (în zonele dunărene din sudul Banatului românesc și cel nord-vestic al Bulgariei), grupe pe care autorul le integrează în „perioada de tranziție spre prima epocă a fierului”, plasându-le *grosso modo* în etapa HaA (eventual și începutul fazei HaB1)¹⁰⁶.

Câteva abordări au fost făcute în ultima perioadă de timp, la problematica statuetelor *en cloche* destul de frecvente în mediul cultural de tip Žuto Brdo-Gârla Mare. Urmând unor studii anterioare elaborate de Z. Letica¹⁰⁷, N. Majnarić-Pandzić¹⁰⁸, aceeași problematică a fost reluată mai recent și de cercetătorii români M. Chicideanu-Șandor și I. Chicideanu, care au operat o nouă împărțire tipologică și eșalonare cronologică a acestui gen de descoperiri¹⁰⁹.

Dincolo de unele reluări mai noi în discuție ale grupelor panonice și transdanubiene cu ceramică încrustată datorată cercetătorilor maghiari G. Bandi¹¹⁰ și T. Kovács¹¹¹, nu putem trece peste aportul pe care îl aduc recent

¹⁰⁵ B. Hänsel, *op. cit.*, p. 148.

¹⁰⁶ M. Gumă, *Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României*, în *BiblThr.*, IV, 1993, p. 150.

¹⁰⁷ Z. Letica, *Antropomorfne figurine bronzanog doba u. Jugoslavij*, Beograd, 1973.

¹⁰⁸ N. Majnarić, N. Pandzić, *Tri neobjavljena srednjobroneodoba groba iz Oresca u Banatu*, în *O.A.*, 14, Zagreb, 1989, p. 43.

¹⁰⁹ M. Șandor Chicideanu, I. Chicideanu, *Observații asupra unor materiale ceramice inedite de la Dubovac aflate în colecțiile Muzeului Banatului*, în *AnB* (S.N.), II, 1993, p. 83.

¹¹⁰ G. Bandi, *Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans*, Belgard, 1984, p. 267.

¹¹¹ T. Kovács, *Die topographische und chronologische stellung dre Ezeremle-Kultur in der Bronzezeit des sudlichen Kerpatenbeckens*, în *Symposium Gomolava*, I, 1986, Novisad, 1988, p. 155.

cercetătorii sârbi la clarificarea unor probleme importante referitoare la prezența și locul descoperirilor cu ceramică panonică și transdanubiană încrustată, ca și acelora de tip Dubovac- Žuto Brdo-Gârla Mare de pe teritoriul Serbiei, cuprinzând inclusiv pe cele din Clisura Dunării/Djerdap.

Astfel, în capitolul referitor la descoperirile atribuite grupei Dubovac-Žuto Brdo din vol. IV al amplei sinteze dedicate preistoriei Iugoslaviei, M. Garašanin a făcut o sintetică trecere în revistă a problematicii generale legate de prezența acestui tip de descoperiri pe teritoriul Serbiei. Cu acest prilej, el s-a pronunțat în favoarea unei evoluții neîntrerupte a acestei culturi, plasând-o în intervalul fazelor BzD- început de HaA1¹¹².

P. Medović, la rândul său, a făcut cea mai recentă trecere în revistă a descoperirilor cu ceramică încrustată din Voivodina (Banatul sârbesc, Backa și Srem), publicând noi materiale de acest tip descoperite în spațiul menționat¹¹³.

O problemă asemănătoare a fost abordată concomitent și de N. Tasić într-un important studiu dedicat descoperirilor de tip Szeremle din Banat și cronologiei acestora¹¹⁴. Menționând că, deși cele mai timpurii descoperiri cu ceramică încrustată apar izolat în alte medii culturale din Serbia (cum sunt cele de tip Somogyvar-Vinkovci, Vatina și Mureș), încă de la sfârșitul bronzului timpuriu și începutul bronzului mijlociu, cercetătorul iugoslav precizează totuși că despre o întrepătrundere efectivă a elementelor de acest tip până în Banat nu poate fi vorba decât odată cu sfârșitul culturii Vatina în această zonă, respectiv undeva la nivelul fazei BzB1 (adică în jur de 1500 a. Chr.) și după acest moment¹¹⁵. Totodată, el împarte evoluția manifestărilor cu ceramică încrustată din Voivodina și zonele dunărene ale Serbiei, României și Bulgariei în trei faze mari¹¹⁶.

În prima fază, elementele culturale de ceramică transdanubiană încrustată ajung spre sud doar până în zona estică a Sremului și până la confluența Savei cu Dunărea. Ele lipsesc la acest orizont (BzA2 cca 1600 a. Chr.) în sudul Banatului, unde continuă încă să evolueze comunitățile Vatina târzii.

¹¹² M. Garašanin, *Dubovacko-Zutobrdaska grupa*, în *Pristorija Jugoslaven skih zemalja*, IV, Sarajevo, 1983, p. 520.

¹¹³ P. Medović, *Die inkrustierte Keramik der Mittelbronzezeit in der Vojvodina*, în *Symposia Vršac*, (1995) Belgrad – Vršac, 1996, p. 163 și următoarele.

¹¹⁴ N. Tasić, *Das Problem der Funde von Szeremle in Banat*, în *Symposia Vršac* (1995) Belgrad–Vršac, 1996, p. 147.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 150.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 154.

În a doua fază, elementele de acest tip se răspândesc până în Baranja sudică, Backa și Srem, ajungând apoi până în sudul Banatului. Această etapă este la orizontul fazei BzB și ar corespunde cu începutul manifestărilor de tip Dubovac.

A treia fază (începând odată cu BzB2) consemnează răspândirea aceluiași elemente spre est, până în zona Porților de Fier, în Oltenia și nord-vestul Bulgariei, corespunzând astfel – în mare – evoluției manifestărilor de tip Žuto Brdo–Gârla Mare în aceste regiuni.

Contribuții importante la studiul acestor din urmă cercetări au fost aduse în ultima perioadă și prin cercetările din Bulgaria.

După ce V. Mikov a pus în discuție mai multe probleme legate de prezența acestui gen de descoperiri pe teritoriul Bulgariei¹¹⁷, a urmat publicarea importante necropole de la Orsoja (de către T. Filipov)¹¹⁸ și apoi publicarea parțială a cercetărilor efectuate lângă Balej.

În același context mai pot fi menționate și contribuțiile aduse de Panayotov¹¹⁹ și T. Shalganova, ultima desemnând aceste descoperiri sub denumirea de „cultura ceramicii încrustate de la Dunărea de Jos”¹²⁰.

În sfârșit cele mai recente contribuții la problemele culturii cu ceramică încrustată de tip Žuto Brdo–Gârla Mare au fost aduse de M. Gumă în lucrarea dedicată epocii bronzului în Banat¹²¹.

Desigur, toate cele prezentate mai sus au contribuit mult la progresul cercetărilor și la mai buna cunoaștere a manifestărilor de tip Žuto Brdo–Gârla Mare în ansamblul lor, urmând ca prin prezentarea ultimelor cercetări și a materialelor rezultate să contribuim la o mai bună cunoaștere a evoluției acestei culturi în zona Clisurii.

¹¹⁷ V. Mikov, *op. cit.*, p. 116.

¹¹⁸ T. Filipov, *op. cit.*, p. 80.

¹¹⁹ I. Panayotov, *The Bronze Age in Bulgaria*, în *Studies and Problems Preistoria Bugaria*, Madison–Wisconsin, 1995.

¹²⁰ T. Shalganova, *Otnosno grebedovidnija motiv ukrasata na Kulturata na in Krustovana Keramika po dolnija Dunav, Marica–Istok*, în *Arheologiceski proucavanija*, 2, Sofia, 1994, p. 112.

¹²¹ M. Gumă, *Epoca Bronzului în Banat*, Timișoara, 1997.

WISSENSCHAFT ÜBER DIE KULTUR GÂRLA MARE IN DER ZONE EISEN TORE – DONAU KLISUR

Zusammenfassung

Durch dieses Vorstellung, der Hersteller mache eine kurze Präsentation an geographischen Rahmen, natürlichen Bedingungen, Wetter Bedingungen, Bodenressourcen, Reliefstruktur und auf Bedeutung diesen Faktoren an Bereich Wohn und Siedlungswesen Entwicklung.

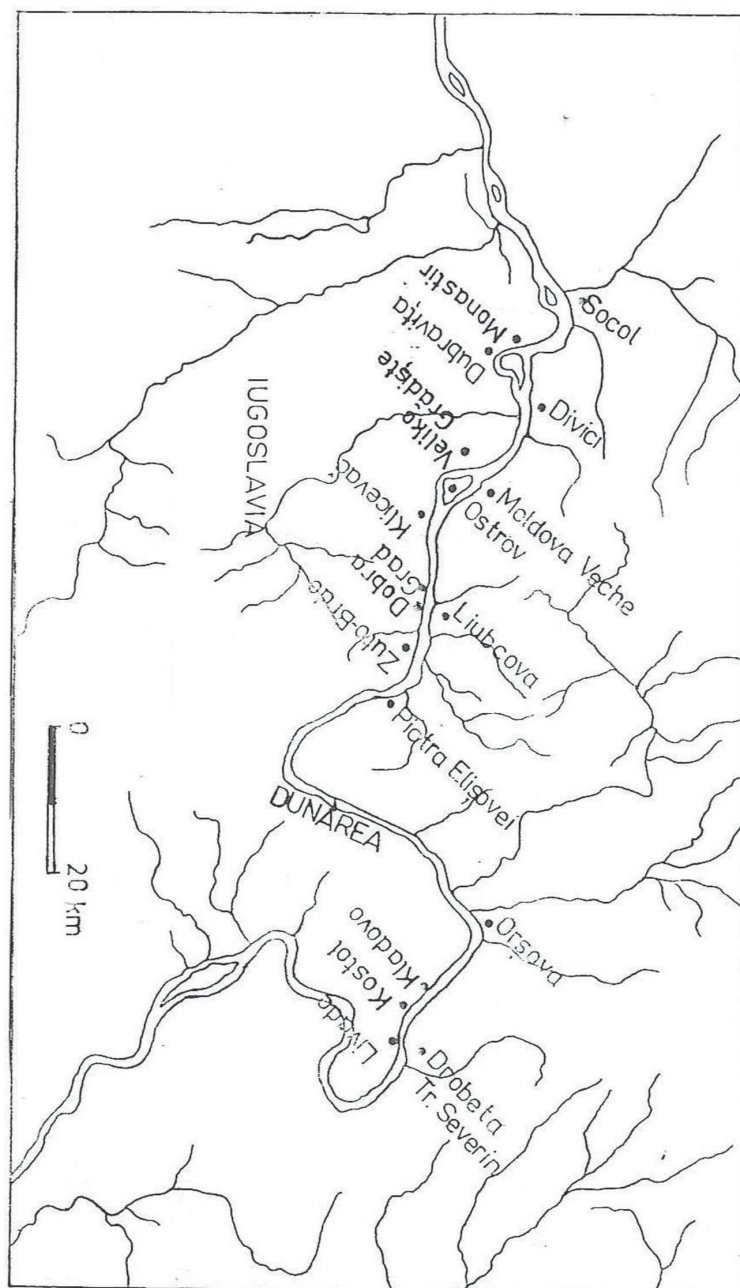
Das gesamte Komplex diesen Faktoren haben beeinflusst das Entstehung und Entwicklung von menschlichen Siedlungen von diesem Bereich entlang vieler Historisches Zeiträumen.

Für zu bersprechen können über Gârla Mare Kultur von Donau Klisura Forschungen, wird vorgestellt die Untersuchungen die zugehören diesen Kultur, solange auf Rumänischen und Serbische Wasserfront.

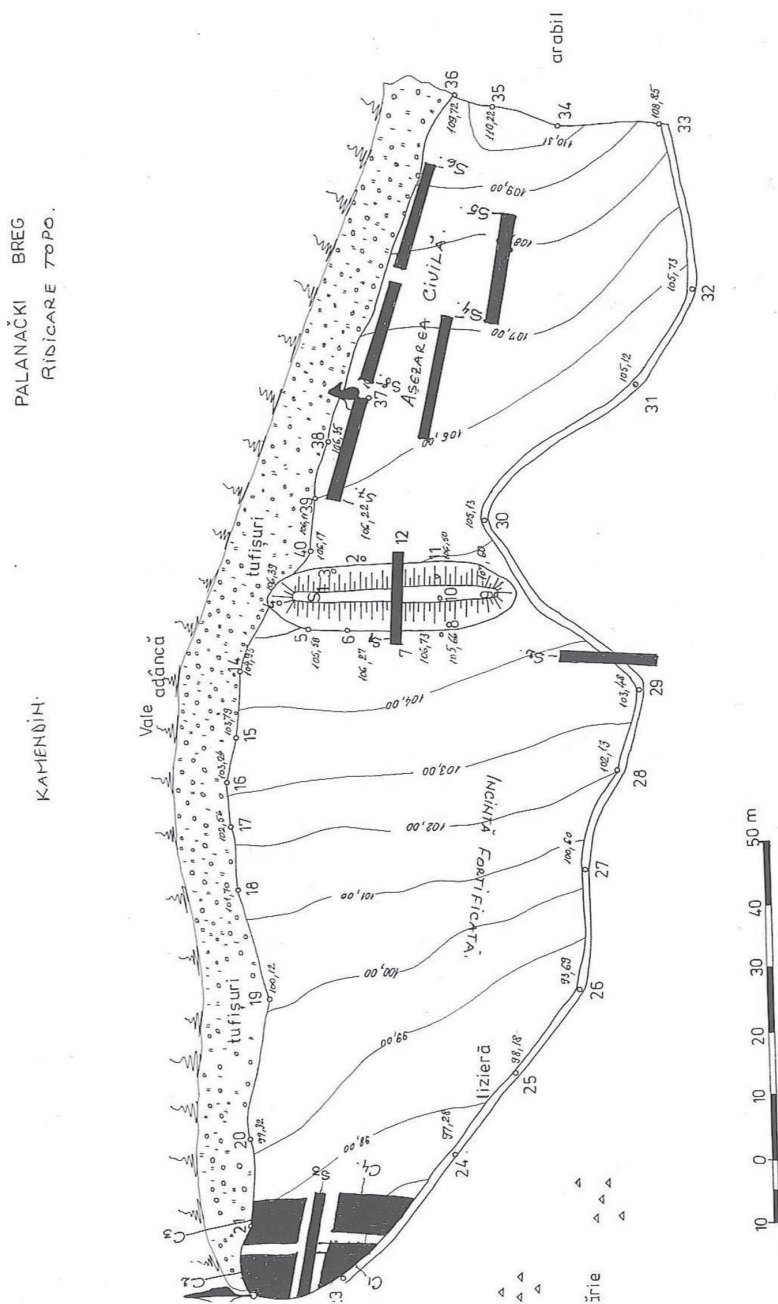
Fortsetzung ist eine Analyse eingetragen über hauptsächlich Problemen Gârla Mare Kultur, laufen verschiedenen Namen die Sie erhielt, sowie unterschiedlichen Meinungen auf Periodisierung und Chronologie.

Alle Ergebnisse die gemacht worden bis heutzutage, sowie in Donau Klisura und Djerdop, und Umgebung, hatten erlaubt der Rumänischen und Ausländischen Forschers zu erfinden neuen Hypothesen auf Herkunft Kultur, Zerstreuung Verbreitung und Zeitraum der Evolution.

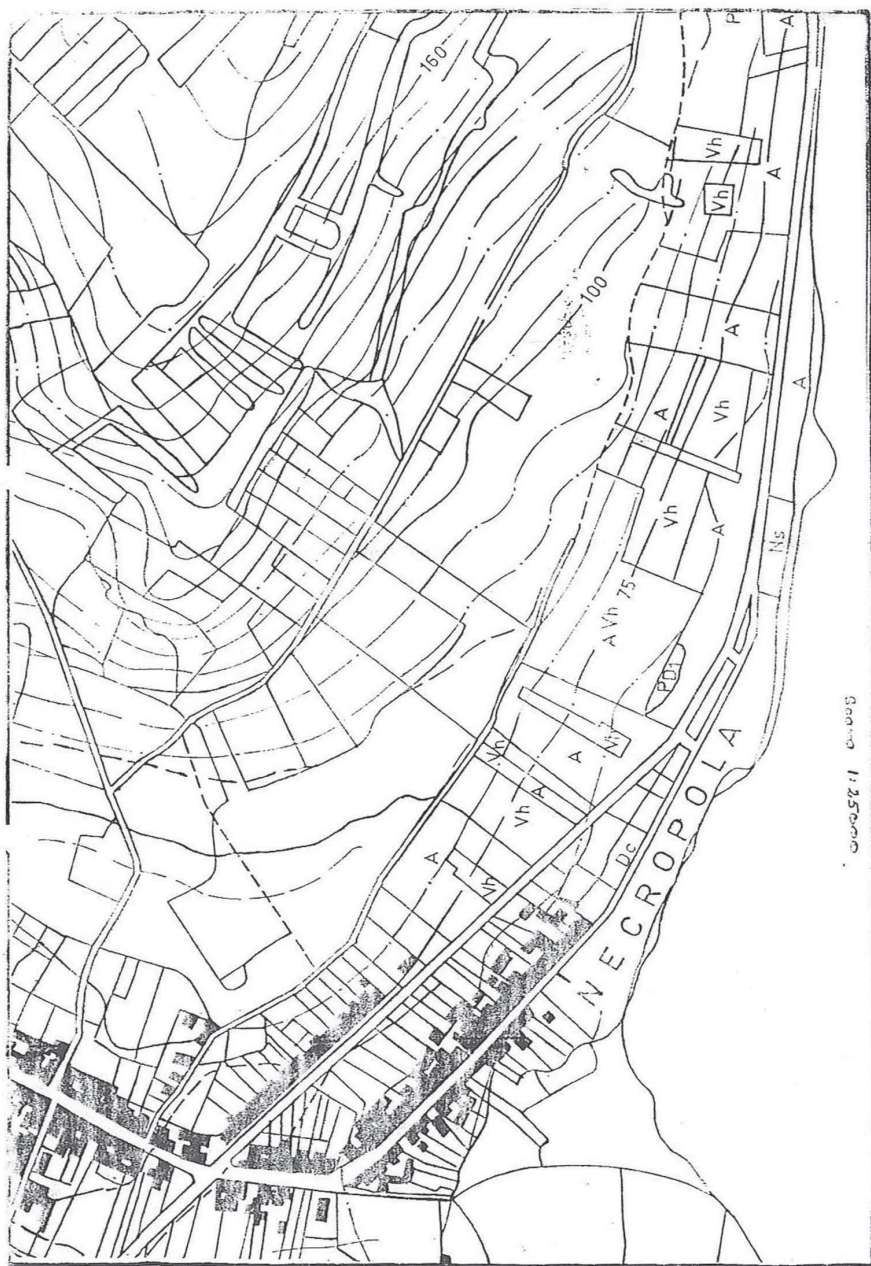
Hiermit die frühesten Manifestation zugehörig diesen Kultur sind gerahmt in Bronzezeit B1 (1500 an.Ch.) , ende Vatina Kultur in Bereich, und ihres ende scheint stattgefunden zu haben an die Schwelle Hallstatt, Teilnahme einigen Faktoren Gârla Mare Kultur an Biellung ersten Hallstatt Manifestationen in Donau Klisura und Bereich flußabwärts EisenTore.

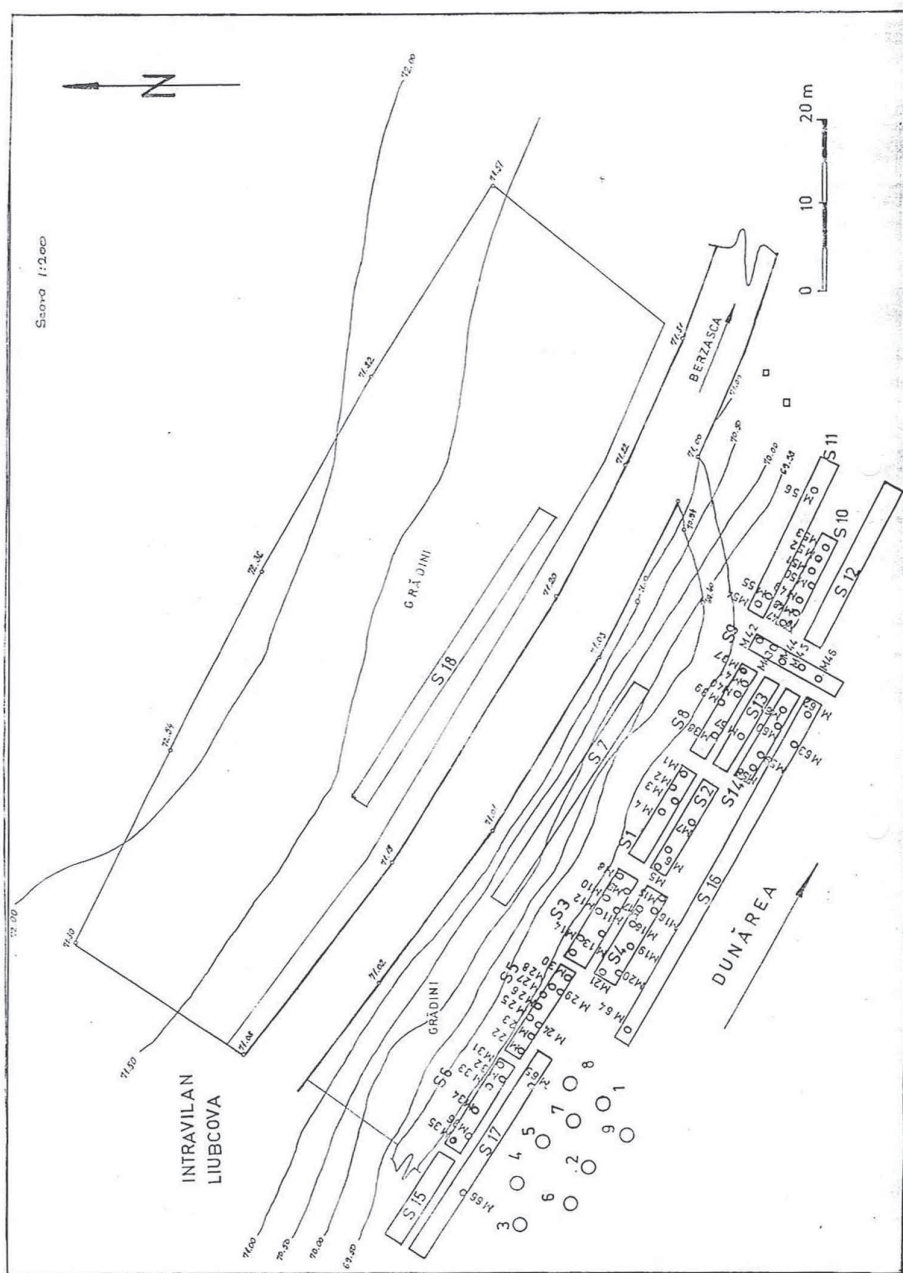
Pl. 1. Harta descoperirilor Žuto Brdo – Gârla Mare în zona Porților de Fier.
 Abb. 1 – Entdeckung Karte Žuto Brdo - Gârla Mare Bereich Portile de Fier (EisenTore).

Pl. 2. Planul cercetărilor de la Socol „Palanacki Breg”
Abb. 2 – Forschung Planzeichnung von Socol „Palanacki Breg”.

Pl. 4. Planul satului Liubcova.
Abb. 4 – Dorf Ortplan Liubcova.

Pl. 5. Planul cercetărilor din necropolă.

Abb. 5 - Forschung Planzeichnung aus Nekropole.